

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Caduk
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve
Edebiyatları Bölümü, Ankara-Türkiye
e-posta: mahmutcaduk@aybu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 06.03.2025
Kabul tarihi-Date of acceptance: 07.11.2025
Yayın tarihi-Date of publication: 30.11.2025

Hakemlik-Review

Çift Taraflı Kör Dış Hakemlik
Double-Blind External Peer Review

Etik beyan/Ethics statement

Yazar(lar), çalışmanın hazırlanma sürecinde etik
ilkelere uydıklarını beyan etmiştir.
The author(s) declared that they complied with
ethical principles during the preparation of the
study.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir
No conflict of interest declared

Finansman-Grant support

Fon, hibe veya destek alınmamıştır
No funding or support was received

Lisans- License

Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın Divanı'nda Arslân Şâh

Öz

Divanlar, başta kaside olmak üzere gazel, rubai gibi farklı şiir türlerini barındırarak dönemlerinin edebî zenginliğini, tarihî ve kültürel birikimini yansıtan eserlerdir. Gazneliler dönemi de divanlar bakımından mümbit bir dönemdir. Bu devir divanlarında sultanın veya sarayda görevli devlet adamlarının methedilmesi dönemin belirgin özelliği olmuştur. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân da Gazneli döneminin önde gelen divan sahibi şairlerinden biridir. Onun Divan'ındaki şiirlerde methettiği isimlerden biri de Arslân Şâh'tır. Arslân Şâh, Selçuklu etkisinin yoğun hissedildiği çalkantılı bir dönemde kısa bir süre Gazneli tahtında kalmıştır. Mes'ûd, memduhu için yazdığı şiirlerde onun kişisel özelliklerinden söz eder ki onun verdiği bilgiler, tarihsel bir şahsiyet olarak Arslân Şâh'ın tanınması açısından ehemmiyet arz eder. Şairin Arslân Şâh için tarihî olaylar çerçevesinde yazdığı kasideler de önemlidir. Nitekim, Arslân Şâh'ın tahta geçişiyle Abbâsî halifesi tarafından bir elçi aracılığıyla sancak ve ahidnâme gönderilerek tebrik edilmesi, çeşitli hediyelerle onurlandırılması bu kabilden kasidelerdir. Yine memduhunun çocuğunun doğması, vezirlik görevinde bulunmuş olan Ebû Nasr-i Pârsî'nin ölümü üzerine yazılan kasideler de tarihî kasidelerdendir. Bu çalışmada Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân Divanı'ndaki şiirlerden hareketle, bir şairin gözünden Arslân Şâh'ın kişisel özellikleri ve tarihî olaylar çerçevesinde onun siyasî faaliyetlerinin nasıl yorumlandığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Divan, Arslân Şâh, Abbâsîler, Gazneliler.

Arslân Shâh in the Diwan of Mas'ûd Sa'd Salmân

Abstract

Diwans are works that reflect the literary richness, historical and cultural accumulation of their periods by containing different types of poetry such as qasida, ghazal and ruba'i. The Ghaznavid period is also a fertile period in terms of diwans. In the diwans of this period, the praise of the sultan or the statesmen in charge of the palace was a distinctive feature of the period. Mas'ûd-i Sa'd-i Selmân is one of the leading poets of the Ghaznavid period. One of the names he praised in the poems in his diwan is Arslân Shâh. Arslân Shâh remained on the Ghaznavid throne for a short time in a turbulent period when the Seljuk influence was felt intensely. Mas'ûd mentions his personal characteristics in the poems he wrote for his praised, and the information he provides is important for the recognition of Arslân Shâh as a historical figure. The odes the poet wrote for Arslân Shâh within the framework of historical events are also important. As a matter of fact, the congratulation of Arslân Shâh on his accession to the throne by the Abbasid caliph by sending a liva and an 'ahdnâme through an envoy and honoring him with various gifts are ode of this kind. Again, the ode written on the birth of the child of his praised and the death of Abû Nasr-i Pârsî, who had served as vizier, are also among the historical ode. In this study, based on the poems in the Diwan of Mas'ûd-i Sa'd-i Salmân, the personal characteristics of Arslân Shâh through the eyes of a poet and how his political activities are interpreted within the framework of historical events will be revealed.

Keywords: Mas'ud Sa'd Salmân, Diwan, Arslân Shâh, Abbasids, The Ghaznavids.

Atf- Citation (APA)

Caduk, M. (2025). Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın Divanı'nda Arslân Şâh. *İctimaiyat*, 9(2), 834-855. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1652628>

1. Giriş

Gazneliler, 10. ve 12. yüzyıllar arasında Hindistan, İran ve Orta Asya'nın bir bölümünü kapsayan geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş bir Türk devletidir. Devletin en parlak dönemi, Gazneli Mahmûd (ö. 421/1030) dönemidir. Sonrasında inişli çıkışlı bir seyir izleyen devletin önemli sultanlarından biri de III. Mes'ûd'dur. III. Mes'ûd'un 1115 yılındaki ölümüyle birlikte Gazneli Devleti'nde iç karışıklıklar, taht mücadeleleri yoğun olarak yaşanmaya başladı. Mes'ûd'dan sonra tahta oğlu Şîrzâd geçti (Merçil, 1989: 86-87). Bu durumu kabullenmeyen Arslân Şâh^a, bir yıl sonra Şîrzâd'ı tahttan uzaklaştırıp Gazneli tahtına geçti. Arslân Şâh, 509-511 (1116-1117) yılları arasında tahtta kalsa da onun dönemi de taht kavgalarıyla geçen bir dönemdir. Arslân Şâh'ın taht mücadelesinde saf dışı bırakmadığı kardeşi Behrâm Şâh, Horasan meliki Sencer'den destek arayışına girişmiştir. Bununla birlikte Arslân Şâh, Selçuklu sultanı Melikşah'ın kızı ve Melik Sencer'in kız kardeşi, kendisinin de annesi olan Mehd-i Irak lakaplı Şâh Gevher Hatun'a kötü davranmakla Melik Sencer'in kendisine karşı menfi bakışını pekiştirerek kardeşi Behrâm Şâh için saltanata giden yolun taşlarını döşedi (Bosworth, 2002: 179; Akkuş, Zeki, 2020: 403-409).

Horasan meliki Sencer'in desteğini almaya muvaffak olan Behrâm Şâh, 1117 yılında Arslân Şâh'ı mağlup ederek tahta geçti. Arslân Şâh, Hindistan'a kaçtıysa da tahtı kardeşine bırakma niyetinde değildi (Mirhand, 2017: 164-165). Arslân Şâh, Hindistan bölgesindeki valisi Muhammed-i Ebû Halim'den yardım alıp Gazne'yi yeniden ele geçirdi. Bunun üzerine Behrâm Şâh, Bamiyân kalesine sığınıp Selçuklulardan yardım talebinde bulundu. Sencer'in gönderdiği ordu sayesinde Gazne'de yeniden hâkimiyet kuran Behrâm Şâh, Arslân Şâh'ı yakaladı. Arslân Şâh, Ekim 1118 tarihinde idam edildi (Demir, 145-172). Arslân Şâh'ın kısa ve çalkantılı saltanatı nedeniyle karakteri veya iç politikaları hakkında çok az şey bilinmektedir. Kendisi "padişahların babası" unvanıyla bilinmesine rağmen, sonraki tüm Gazneli hükümdarları, kendisinden sonra tahta geçen Behrâm Şâh'ın soyundan gelmiştir. Arslân Şâh sonrasında Gazneli Devleti, tam bağımsız olma hüviyetini yitirmiş, Selçukluların etkisi altına girmiştir (Bosworth, 1986: 548-549; Merçil, 1991: 357-358).

Gazneli Devleti, o dönemin temayüllerine uygun olarak sarayda şairleri himaye etmiştir. Özellikle Gazneli Mahmûd dönemi, sarayda şairleri himaye etme bakımından zirve bir dönem olarak kabul edilir (Mahcûb, t.y. :145). Şairlerin sarayda himaye edilmeleri geleneği, Gazneli Mahmûd sonrasında da devam etmiştir. Bu şairlerden biri de 1046-1048 yılları arasında Lâhor'da doğduğu tahmin edilen Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'dır. Mes'ûd'un hayatı, sırasıyla Ferruhzâd, Sultan İbrahim, Mes'ûd bin İbrahim, Şîrzâd, Arslân Şâh ve Behrâm Şâh olmak üzere altı Gazneli sultanının dönemine tesadüf eder. Şairin çocukluğu Ferruhzâd döneminde geçmiş, saraya intisabı ise Sultan İbrahim dönemine rastlamıştır. Mes'ûd'un babası Sa'd-i Selmân, aslen Hemedânî olup Gazneli Devleti'nde müstevfi olarak altmış yıl görev yapmış, Lâhor'da önemli bir mevki kazanmıştır. Babasının bu konumu, onun iyi bir eğitim almasında ve sarayda görev yapmasını sağlamada belirleyici bir etken olmuştur (Kurtuluş, 2004: 352-353).

^a Arslân Şâh, tarihte Melik Arslân adıyla da bilinir. İran'da ve Avrupa'da yapılan akademik çalışmalarda Melik Arslân ismi tercih edilirken, Türkiye'de Arslân Şâh adı tercih edildiği için biz de çalışmamızda Arslân Şâh ismini kullanmayı uygun gördük. Ancak şiirlerde metne sadık kalmak adına Melik Arslân adı kullanılacak olup Arslân Şâh adı parantez içerisinde verilecektir.

Şairin sarayda bulunduğu süreçteki yaşamı farklı evreler içerir. O, Sultan İbrahim döneminde şöhret bulmuşsa da sonraları sarayda yaşanan çekişmeler nedeniyle zindana atılıp mallarına el konulmuştur. Ancak zindana atılma sebebi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı araştırmacılar, şairin zindana atılmasının siyasî sebepler taşıdığını söylerken, diğer bazı araştırmacılar ise şairler arası rekabetin düşmanlığa dönüşmesi nedeniyle olduğunu belirtir (Nuriyân: 149–167). 1089 yılında hapse atılan Mes'ûd, şiir yazmaya devam etmiştir. 1099 yılında III. Mes'ûd tarafından affedilip hapisten çıkınca kaybettiği itibarı yeniden kazanan şairin bu sevinci uzun sürmemiştir. Kendisini himaye eden Ebû Nasr-i Pârsî adlı vezirin hapsedilmesi üzerine yeniden zindana atılmıştır. 1106 yılında III. Mes'ûd tarafından tekrar affedildikten sonra Gazne'de saray kütüphanecisi olarak atanmış, saray şairliğine devam etmiş, sırasıyla Şîrzâd, Arslân Şâh ve Behrâm Şâh dönemlerini görmüştür (Sharma, 2004).

TDV İslam Ansiklopedisi'nde yer alan bilgiye göre şair, ikinci kez zindana atılıp 500 (1106) yılında zindandan çıktıktan sonra münzevi bir yaşam sürmüştür (Kurtuluş, 2004: 352-353). Ancak bu bilgi yanlıştır. Şairin Divanı'nda, Arslân Şâh'ın 509 (1116) yılında tahta çıkışı münasebetiyle yazılmış bir kaside bulunmaktadır. Nitekim *Gazneliler Tarihi* adlı kitabında Edmund Bosworth da Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın kasidesinde verdiği bilgi üzerinden 509 yılında tahta çıktığı bilgisini verir. Bosworth ayrıca Arslân Şâh'ın iktidarından sonra oğlu Hüsrev Melik'in doğumu münasebetiyle şairin yazdığı kasideden de söz eder. Ancak Bosworth, bu olayların kasidede nasıl geçtiğine dair detay bilgiler vermez (Bosworth, 1364: 112-113). Şairin Divanı'nı neşreden Reşid Yasmî ise Divan'da hangi tarihî olaylara değinildiğini belirtse de bunu bir tarih incelemesinden ziyade Divan'ı tanıtmak amacıyla yapmıştır. Mehmet Hanefi Palabıyık ve Kemal Demir'in yaptıkları ortak makale çalışmasında ise Arslân Şâh'ın hangi tarihte tahta çıktığı bilgisi, Divan'dan istifade edilerek verilmiştir (Palabıyık, Demir, 2024: 40). Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân Divanı, Bosworth ve diğer yazarların belirttiği tarihî bilgileri kapsamakla beraber, Divan'da Arslân Şâh'ın tahta geçişi sonrası Abbâsî halifesinin bir elçi aracılığıyla gönderdiği sancak, ahidnâme ve hediyeler için yazılmış bir kaside, Arslân Şâh döneminin önemli gelişmelerinden biri olarak sabık vezirlerden biri olan Ebû Nasr-i Pârsî'nin ölümü münasebetiyle yazılmış bir kaside mevcuttur. Şairin Divanı'nda verdiği bu bilgiler, onun sarayda aktif bir yaşam sürdüğünü göstermektedir. Yine onun Divanı'ndan yola çıkarak tarihî olaylara dair çıkarımlarda bulunan ilim adamlarının olması, Divan'ın tarihî olayları belgeleyen bir edebî kaynak niteliği taşıdığını göstermektedir. Saray şairi kimliğiyle Mes'ûd, Divanı'nda memduhu Arslân Şâh için bazı unvanlar kullanır. Ayrıca o, memduhunun sahip olduğu nitelikler ve kişisel özelliklerine dair çeşitli bilgiler de sunar. Bu çalışmada, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın Divanı'ndan yola çıkılarak öncelikle Arslân Şâh'ın şahsî özellikleri, ardından onun dönemine ait sosyal ve siyasal gelişmeler ele alınacaktır.

2. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân ve Arslân Şâh

Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın şiirlerinde Arslân Şâh'ın tarihsel kişiliği ele alınacağı için öncelikle Mes'ûd'un Arslân Şâh ile ilişkisi incelenmelidir. Daha önce de belirtildiği gibi şair, iki kez hapisane hayatı yaşamıştır. Onun hapisane yaşamından dem vurup oradaki şartları dile getirip şikâyet etmesi, Fars edebiyatının önemli tezkire yazarlarından Nizâmî-i Arûzî'ye esin kaynağı olmuş ve onun bu tür şiirlerini "habsiyye" olarak adlandırmıştır ki bu kavramı ilk kullanan kişi, Nizâmî olmuştur (Asım: 155-181). Şairin Arslân Şâh için yazdığı habsiyye türü kasidelerinden birinde verdiği bilgiler, memduhu ile kurduğu ilişkinin mahiyetini gözler önüne serer. Bu kasidede yer alan "Ey devletin senin zamanını arzu ettiği (hükümdar)!" ifadesi, onun

bu şiiri Arslân Şâh'ın tahta geçişinden sonra yazdığını göstermektedir. Zira henüz tahta geçmemiş biri için böyle bir ibare kullanmak, taht mücadelelerinin yaşandığı veya yaşanma olasılığının yüksek olduğu bir dönemde bir şair için risklidir. Ayrıca hapiste kaldığı süreyi belirtip yardım talebinde bulunması, şairin memduhu ile olan yakın ilişkisini göstermektedir. Söz konusu kasidede şair, sıkıntılı pek çok kişinin onun yardımıyla fayda gördüğünü fakat kendisinin henüz bir nasibe ulaşmadığını, 13 yıl bir kalede daracık bir mekânda hapiste kaldığını, ne kadar borçlu olduğunu, geceleri sıkıntıdan uyuyamadığını, kadınlarıyla, çoluk çocuğuyla sıkıntı içerisinde olduğunu, sağlığının bozulduğunu, pek çok düşmanın olduğunu söyleyerek yardım talebinde bulunur. Bu kaside, şiir görünümlü bir arzuhalı andırır:

ای کرده روزگار تو را دولت انتظار	در انتظار رحمت و فضل تو مانده ام
کز رنج دل نیابم شبها همی قرار	داند خدای عرش که گیتی قرار داد
جان کنده ام ز محنت در حبس و در حصار	من بنده سال سیزده محبوس مانده ام
در زینهارت این ملک زینهار دار	زین زینهار خوار فلک جان من گریخت
در بندهای سخت بتر مانده سوگوار	در سمج های تنگ و خشن مانده مستمند
لیکن گذشته وام من از هشتصد هزار	دارم هزار دشمن و یک جان و نیم تن
عورات بی نهایت و اطفال بی شمار	بی برگ و بی نوا شده و جمع گرد من
من بی نصیب گشته و مانده امیدوار	بسیار امیدوار ز تو یافته نصیب

Senin merhametine ve lütfuna umut bağlamışım, ey devletin senin zamanını arzu ettiği (hükümdar)!

Evreni yaratan Allah da biliyor ki geceleri yüreğimin sızısından gözüme uyku girmiyor.

Ben kulun, on üç yıl mahpus kalmışım, sıkıntı içerisinde hapiste, kalede ömür tüketmişim.

Bu mülkü (beni), kendi himayene alıver çünkü dünyanın cefası canıma kastetti.

Daracık berbat ve korkunç yerlerde sıkıntı içerisinde kalmışım. Sıkı zincirlere vurulmuş halde üzüntü içerisindeyim.

Bin düşmanım, bir canım, yarım bedenim var. Ancak borcum sekiz yüz bini geçmiş.

Elimde avucumda hiçbir şey kalmamış, etrafıma ise sayısız kadınlar, çocuklar dolmuş.

Sana ümit bağlayanların birçoğu nasibini buldu, ben nasipsiz kaldıysam da ümitvarım (Mes'ûd, 1339: 274).

Kasidesinin devamında şair, padişaha hitap ederek, Allah'ın ona padişahlığı nasip ettiğini, bunun hakkını yani şükrünü yerine getirmesi gerektiğini söyler. Şair, padişahın bu şükrü ifa etmesinin kendisini zor durumdan kurtarması ile mümkün olduğunu ima eder:

کار جهان خدای جهاندار کردگار	شاهها به حق آنکه به کام تو کرده است
بر پیری و ضعیفی من بنده رحمت آر	پیر ضعیف حالم و درویش عاجزم

Ey padişah! Dünya işini (padişahlığı) sana nasip edenin, dünyanın yaratıcısı Allah'ın (senin üzerindeki) hakkı için,

Ben kulunun ihtiyarlığına ve zayıflığına acı! Zor durumda bir ihtiyar, çaresiz bir fakirim (Mes'ûd, 1339: 274).

Şair, Arslân Şâh'a daha önce yazdığı methiyelere de atıfta bulunarak ona yazdığı methiyelerin kendisini bir muska misali koruduğunu, düşmanlarının dahi bu methiyeler vesilesiyle kendisine acıdığını ifade eder. Mes'ûd, geçmişte olduğu gibi şimdiki zor zamanlarda da kendisine yardım etmesini talep eder:

نگهبان تن گشت و تعویذ جان شد	ثنا و مدیح تو این شاه شاهان
همه جان سخن شد همه تن زبان شد	مرا از برای ثنا و مدیحت

جهان کينه ور بود بر من چو خواندم	ثناى تو بر جان من مهربان شد
جوان باد بختت که این جان غمگین	به اقبال و رای تو شاد و جوان شد
ز بزم تو ای شاه قصر همایون	به شادی و رامش چو دارالجنان شد
شد امید مهمان به انواع نعمت	چو جود تو در مملکت میزبان شد
بران هر مرادی که داری که گیتی	چنان چون مراد تو باشد چنان شد

Bu şâhlar şâhının övgüsü ve methi, bedeninin koruyucusu, cana muska (zırh) oldu.
Senin methin ve övgün için benim canım tamamen söz, bedenim baştan ayağa dil oldu.
Bana düşman olan dünya, senin methini söyleyince canıma şefkatli oldu.
Senin talihin gençleşsin çünkü bu dertli can, senin lütfun ve ikramın sayesinde mutlu olup gençleşti.
Ey padişah! Kutlu saray, senin eğlence meclisinin neşesi ve huzuruyla cennet gibi oldu.
Cömertliğin, memlekette ev sahibi olunca, her türlü nimet, misafirlerin ümidi oldu.
Âlemde istediğin her murada er! Ne muradın varsa gerçekleşsin! (Mes'ûd, 1339: 111)

3. Divan'da Arslân Şâh

Mes'ûd'un Arslân Şâh için yazdığı kasidelerin bir kısmı, şairin rutin olarak padişahlara sunduğu kasideler iken, diğer bir kısmı özel bir gün veya hadise vesilesiyle yazdığı kasidelerdir. Onun kasidelerinden yola çıkarak Arslân Şâh'ın kişisel özelliklerine dair bazı sonuçlara varmak mümkündür. Bu kişisel özelliklerin sunuluş biçimi, hem kaside türüne özgü mazmunları ve bu mazmunların kullanım tarzını kavramak hem de klasik dönemde biyografi işlevi gören kasidelerin memduhu nasıl tanıttığını anlamak açısından önem taşır.

3.1. Unvan ve Lakapları

Gazneli Devleti padişahları, başka hanedanlar gibi çeşitli unvan ve lakaplar kullanmışlardır. Methiye şiirinde şairler için unvanların şiirde kullanılması övgünün vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Çünkü unvanlar, hanedanla yönetilen köklü devletler için soy asaletini, varsa halife tarafından verilen sıfatları temsil etmekteydi. Mes'ûd-i Sâ'd da memduhu için unvan ve lakaplar kullanmıştır. Türkçe kaynaklarda Arslân bin Mes'ûd'tan genellikle "Arslân Şâh" olarak söz edilse de Mes'ûd'un Divanı'nda "Melik Arslân" olarak anılır. Şair, Arslân Şâh'ı babası ile andığı kasidelerinde bazen "Mes'ûd oğlu Melik Arslân" anlamına gelen "Melik Arslân bin Mes'ûd" tamlamasını kullanırken bazen de Farsçada aynı anlama gelen "Melik Arslân-i Mes'ûd" tamlamasını kullanır. Arslân Şâh için Mes'ûd'un kullandığı en önemli unvan, "padişahların babası" anlamındaki "Ebû'l-Mulûk" unvanıdır. Bu unvan, onun devletin başına geçtikten sonra hep tahtta kalacağını, kendisinden sonra da soyunun sultanlık makamında bulunacağını ima eden unvandır:

خدايگان جهاندار شاه شاه نژاد	ابوالمولک ملک ارسلان بن مسعود
که در جلالت و دولت هزار سال زياد	شهی که زنده شد از دولتش هزار هنر

Ebû'l-Mulûk Melik Arslân bin Mes'ûd (Arslân Şâh), dünyanın hükümdarı, padişah soyundan bir padişahdır.
Onun devletiyle bin hünerin yeniden dirildiği padişah, yüceliği ve devletiyle bin yıl yaşasın!
(Mes'ûd, 1339: 127-128)

Gazneli padişahlarının sultan unvanını kullanmaları, bir gelenek halini almıştır. Abbâsî halifesi tarafından Gazneli Mahmûd'a sultan lakabı verilmesiyle, Gaznelilerde bu unvanı ilk kullanan kişi, o olmuştur. Şair, Arslân Şâh için de sultan unvanını kullanır:

سلطان ابوالملوک ملک ارسلان بود

اندر زمانه شاه جهان تا جهان بود

Cihan var oldukça, cihan padişahı, daima padişahların babası, Sultan Melik Arslân (Arslân Şâh) olacaktır (Mes'ûd, 1339: 542).

Şair, Arslân Şâh'ı onun dilinden övdüğü bir kasidesinde onu bu devletin yükseliş döneminin en önemli hükümdarı Gazneli Mahmûd ile birlikte anar; memduhunu Gazneli Mahmûd'un töresini ve yolunu iyi temsil eden bir şahsiyet olarak över:

زیرا شرف نژاد محمدم

محمود خصال و رسم و ره رانم

Mahmûd'un güzel ahlakını, ananesini ve töresini sürdürürüm. Çünkü Mahmûd'un soyunun şerefliyim (Mes'ûd, 1339: 611).

3.2. Dindarlığı, Dinî Siyaseti

Şair, Arslân Şâh'ı özellikle dinî siyaseti ve bu siyasetin İslam dinine sağladığı fayda açısından över. Ona göre memduh, sadece bir hükümdar değil, aynı zamanda dinin koruyucusu ve rehberidir. Adil önderliği, onu diğer hükümdarlar arasında öne çıkaran bir meziyet haline gelmiş; bu önderlik sayesinde diğer padişahlara da örnek olmuştur. "Mustafa'nın dini" ifadesiyle İslam'ı kast eden şair, memduhunun İslam'ın değerlerine sıkı sıkıya bağlı bir hükümdar olmasıyla Allah tarafından desteklendiğini ifade eder:

بر جمع ملوک پیشوا کرد
کو یاری دین مصطفی کردعادل ملکی که ایزد او را
یاری کردش خدای بر ملک

Adil bir padişah olduğu için Allah, onu tüm padişahlara öncü kıldı.

Allah, padişaha yardım etti çünkü o, Mustafa'nın dinine yardım etti. (Mes'ûd, 1339: 130)

Şair, bir başka kasidesinde memduha hitap ederek onun gücünü, bu güçle İslam'a olan hizmetini över. Ona göre Arslân Şâh, sadece cihan fatihi olarak bilinen bir hükümdar değil, aynı zamanda İslam'ın izzetini yücelten bir liderdir. Devamında, bu kasidede söylediklerinin kendi şahsi düşüncelerinden değil, memduhunun devletinden ilhamla söylenmiş sözler olduğunu ifade eder. Şairin kendisini bir aracı olarak göstermesi, memduhun şanının ve başarısının tartışılmaz bir gerçek olduğunu vurgulamak içindir:

ز تست نیروی ایمان و قوت اسلام
بگفتم آنچه شنیدم ز دولت پدramجهان ستانا تا هست قوت و نیرو
به ذات خویش ندارم درین قصیده سخن

Ey cihan fatihi! Güç ve kuvvet var olduğu sürece, imanın gücü, İslam'ın kuvveti sendendir.

Bu kasidede kendimden menkul bir sözüm yok, (bu) kutlu devletten işittiklerimi söyledim (Mes'ûd, 1339: 348).

Bilindiği gibi Gazneli sultanları, Hindistan'a sık sık seferler düzenleyerek İslam'ı yaymak ve siyasî nüfuzlarını genişletmek amacındaydılar. Şair, Arslân Şâh için yazdığı kasidelerinden birinde bu konuya temas eder. O, Arslân Şâh'ın seleflerinin gazve iştihakına ve dinî gayretlerine saygı duymakla birlikte, Hindistan'a yeni bir sefer düzenleme arzusundan uzak durmasını tavsiye eder. Hindistan'da zaten bir Türk varlığının bulunduğunu ve bu varlığın, dinî ve siyasî amaçlar açısından yeterli olduğunu vurgular. Bu ifadeler, Arslân Şâh döneminde Hindistan'a yönelik askerî seferlerin gerekli görülmediğini veya askıya alındığını göstermektedir. Şair de memduhunun bu konudaki tutumunu bildiğinden olsa gerek, kasidesinde onunla hemfikir olduğunu söylemek ister:

ز بهر تقویت دین و نصرت ایمان

اگر چه پویه غزوت بود چو جد و پدر

بسنده باشد یک ترک تو به هندستان

نداشت باید در طبع و دل عزیمت هند

Atan, baban gibi dini kuvvetlendirmek, imanı desteklemek için gazve hevesin olsa da Hindistan'a gitme arzusunda olmaman gerekir. Hindistan'da senin bir Türk'ünün bile olması yeterlidir. (Mes'ûd, 1339: 386)

İslam'ın önemli ölçütlerinden biri de kişinin yaptığı güzel işleri Allah rızası için yapmasıdır. Bu tutum, hadislerde ve Kuran'da "ihlas" kavramıyla açıklanmıştır. Şair, memduhunu onun diliyle övdüğü kasidesinde, onun pek çok bölgeye hükmeden biri olduğunu ancak tüm bunları Allah rızası için yaptığını, saltanat ve güce olan tutkusunun ilahî hedefler için bir araç mahiyetinde olduğunu belirtir:

تا سایه کردگار معبودم
از ملک نبود و نیست مقصودم

خورشید ملوک هفت اقلیم
ایزد داند که جز رضای او

Yaratıcı mabudun gölgesi üzerimde olduğu sürece yedi iklimin padişahlarının güneşiyim. Allah bilir ya O'nun rızası dışında mülkten (saltanattan) beklentim olmaz, olmayacak (Mes'ûd, 1339: 611-612).

3.3. Adaleti

Adalet olgusu, sağduyulu her bireyin erdem olarak benimsediği yüce bir meziyet olmuştur. Bu kavram, özellikle ahlak ve siyaset felsefesinin temel kavramlarından biri olagelmıştır. Devleti idare edecek kimselerin adalet vasfını haiz olmaları, erdemli bir toplumun zaruri şartlarından biri olarak kabul görmüştür. Binaenaleyh bu erdeme sahip kimseler, devleti yönetmeyi muktedir olma bağlamında hak ettikleri kadar, liyakat açısından da hak eden kimseler olarak övülmeye müstahak kimseler olarak kabul edilmişlerdir. Şair, Arslân Şâh'ı adil olması bakımından metheder; onu adalet bakımından tarihte iz bırakmış şahsiyetlerden Enûşîrvân ile kıyaslar. Bu mukayesesinde dinî bir kavram olan ve bir hükmün geçersizliği anlamında kullanılan "nesh" kavramından istifade eden şair, memduhunun adaletinin tahakkuk etmesiyle birlikte Enûşîrvân gibi adil bir figürün adaletinin hükmünün kalmadığını, kervanı yağmalayan eşkıyaların dahi artık bu çirkin işi bırakıp kervanlara rehberlik ettiğini, ülkede fitnenin yok olduğunu dile getirir. Bir diğer kasidesinde ise şair, Enûşîrvân'ın ruhunun memduhunun adaletiyle şad olduğunu söyler:

که منسوخ از آن عدل نوشیروان شد
ز انصاف تو رهبر کاروان شد
چو عدل تو بر ملک تو پاسبان شد

در آئین دین ناسخی گشت عدلت
هر آن کس که هر سو همی کاروان زد
نیارست فتنه دلیری نمودن

Din geleneğinde senin adaletin, nesh eden (hükmü kaldıran) oldu. Böylece Enûşîrvân'ın adaleti mensûh (hükmü kaldırılan) oldu.

Her tarafta kervan yağmalayanlar, senin adaletinden ötürü kervan rehberi oldu.

Senin adaletin, ülkende muhafız olunca, fitne, kalkışmaya cüret edemedi (Mes'ûd, 1339: 111).

عون روان روشن نوشیروان کند

آن شهریار عدل کانصاف او همی

O adalet padişahıdır, onun adaleti Enûşîrvân'ın ruhunu rahatlatır (Mes'ûd, 1339: 129).

Bir başka kasidesinde şair, memduhunun kudretinin, zulmü ortadan kaldıracak kadar etkili olduğunu söyler. Zulmü doğurgan bir ana olarak kişileştiren şair, Arslân Şâh'ın yükselişiyle birlikte bu ananın, artık yeni zulüm doğuramayacak hale geldiğini ifade eder. Ona göre memduhun adaleti öylesine güçlüdür ki, geçmişin bütün kötülük kaynakları tükenmiş, zulüm

çaresizce boyun eğmiştir. Cömertlik ve adalet açısından onun benzersiz olduğunu belirten şair, onu cömertliğin şâhı olarak tanıtır:

ز ظلم زادن نومید گشت مادر ظلم
تو شاه رادی و در دهر شاهی و رادی
در آن زمان که اقبال دولت تو بزاد
نه چون تو بیند شاه و نه چون تو دارد یاد

Senin devletinin talihi doğduğu zaman, zulmün anası artık zulüm doğurmaktan ümidini kesti. Sen cömertliğin şâhısın! Cömertlik ve şâhlık, âlemde senin gibisini ne görür ne hatırlar (Mes'ûd, 1339: 128).

Kasidesinin devamında, memduhunun adalet ve cömertliğinin herkesi etkilediğini, küçükten büyüğe herkesin, bu adalet sayesinde huzur bulduğunu, hür ve kölelerin, hükümdarın cömertliğiyle güçlendiğini, hiçbir kulun onun nezdinde unutulmadığını, dolayısıyla kendi durumunu hatırlatmaya gerek görmediğini söyler:

قوی دلست به عدل تو کهتر و مهتر
چو هیچ بنده به نزدیک تو فرامش نیست
توانگرست ز جود تو بنده و آزاد
حدیث خود به تقاضا نکرد خواهم یاد

Küçüğün de büyüğün de senin adaletle kalbi ferahtır. Köle de özgür de senin cömertliğine güçlüdür. Hiçbir kul senin yanında unutulmadığı için kendi halimi arz ederek hatırlatmayacağım (Mes'ûd, 1339: 128).

Adaleti ifa etme hususunda “Ey İman edenler! Siz Allah’a yardım ederseniz Allah da size yardım eder.” “Muhammed 7” ayetine de telmihte bulunan şair, Allah’ın ona yardımının kulların hakkını gözetmesi vesilesiyle olduğunu söyler:

حق تو گزارد نصرت حق
زیرا که تو شاه حق گزاری

Allah’ın yardımı seni gözetir zira sen hakkı teslim eden bir padişahsın (Mes'ûd, 1339: 529).

Şair, aşağıdaki beyitlerde de yukarıdaki beyitte olduğu gibi, memduhunun adaletini dinî bir renge büründürür. O, memduhunun Allah’ın rahmeti olduğunu, bu nedenle halka karşı adil ve merhametli olduğunu ifade eder:

بر خلق به جود مال پاشی
ز آن روی که رحمت خدایی
در دهر به فضل عدل کاری
بر خلق خدای رحمت آری
در گیتی دیده بان انصاف
بر ساحت مملکت گماری

Halka cömertçe mal saçarsın, erdemle evrene adalet ekersin. Sen, Allah’ın rahmeti olduğun için Allah’ın kullarına merhamet edersin. Evrende adalet bekçisini ülke genelinde görevlendirirsin (Mes'ûd, 1339: 530).

Şair, bir başka kasidesinde de Arslân Şâh’ı adaleti, gücü ve cömertliği bakımından yüceltir. O, kılıç sembolüyle hükümdarın gücüne gönderme yaparak bu gücün, adaletin uygulanmasında oynadığı role atıfta bulunur. Memduhunun adaleti sayesinde mazlum ve fakir kimselerin kalmadığını ifade eden şair, onu “adalet padişahı” olarak metheder. Şair, Arslân Şâh’ı onun diliyle övdüğü bir başka kasidesinde ise memduhunu cömertlik ve adaletin kaynağı olarak görür:

از تیغ تو یافت عدل قوت
بر روی زمین نمائد درویش
وز خلق جهان نمائد مظلوم
وز عدل تو یافت ملک زیور
از جود تو شاه جود پرور
از داد تو شاه دادگستر

Senin kılıcınla adalet kuvvet buldu, senin adaletinle ülke güzelleşti.

Ey cömertlik hükümdarı! Senin cömertliğine yeryüzünde fakir kalmadı.

Ey adalet padişahı! Dünya halkından mazlum olan kalmadı (Mes'ûd, 1339: 230-231).

سلطان ملک ارسلان مسعودم

من مایه عدل و مایه جودم

Ben cömertlik ve adalet kaynağıyım, Mes'ûd oğlu Sultan Melik Arslân (Arslân Şâh)'ım (Mes'ûd, 1339: 611).

3.4. Cesareti ve Savaşçı Kişiliği

Hanedanlık ile yönetilen her devlette olduğu gibi Gazneli Devleti'nde de tüm yetkileri elinde bulunduran, padişah'tır. Ülkedeki tüm kurumların sahibi olarak görülen padişah, dilerse orduyu komuta edebilir. Savaşçı birinde bulunması gereken en bariz vasfın cesaret olduğu göz önünde bulundurulduğunda, padişahın cesaretini övmek kasidelerin olmazsa olmaz mazmunu olagelmıştır. Mes'ûd da bir savaş meydanını andıran tasvirinde memduhunun savaşçı kişiliğini anlatır:

زمین و هوا پر ز شخص و روان شد
ز خون یلان خاک چون ارغوان شد
رخ سرکشان زرد چون زعفران شد
ز دولت رکاب و ز نصرت عنان شد
هوا پر شد زمین پر دخان شد

بسا رزمگه کز دلیران جنگی
ز گرد سپه شد هوا چون بنفشه
ز تیغ چو نیلوفر آبدارت
به زیر تو رخس تو را گاه حمله
چو از آتش تیغ و از باد حمله

Ne çok savaş meydanı cesur savaşçılarla doldu, yeryüzü cesetlerle, gökyüzü ruhlarla doldu.

Ordunun tozundan hava menekşe gibi (mor) oldu, pehlivanların kanından toprak erguvan gibi (al) oldu.

Senin nilüfere benzer çelik kılıcınla asilerin yanağı safran gibi sarardı.

Hücum vaktinde altındaki Rahş'ına (atına), devletten üzengi, zaferden yular oldu.

Kılıcının ateşiyle ve hücumunun rüzgârıyla yeryüzü tozla, gökyüzü dumanla doldu (Mes'ûd, 1339: 111).

Şair, gürz gibi kullanılması kuvvet gerektiren bir savaş aletiyle memduhunun gücünü tasvir eder. O, memduhunun güçlü pazusuyla gürzü kavradığında dünyanın rahat bir nefes alacağını söyler. Şaire göre bu güç dağı parçalayacak bir güç olmakla birlikte bu güçle asıl amaçlanan, evrene huzur sağlamaktır:

گر در مصاف دست به گرز گران کند
گر کوه را به بازوی زور امتحان کند

از هول زخم او دل گیتی سبک شود
کمتر ز ذره آید در پیش قوتش

Ağır gürzü eline aldığı zaman, onun korkunç darbesiyle âlemin yüreği rahatlar.

Eğer güçlü pazusuyla dağı sınırsa, onun kuvveti karşısında (dağ), zerreden hafif hale gelir (Mes'ûd, 1339: 129).

Şair, memduhunun savaşlardaki kabiliyetine methiyede bulunurken mitolojik kahramanların tesirinden istifade eder. Şair, onun gerçekleştirdiği hücum vesilesiyle Rüstem ve İsfendiyâr'ın ruhlarının şâd olup onu övdüğünü, istediği her işin başarıyla neticelendiğini, ektiği her tohumun semeresini verdiğini dile getirir. Başka bir övgüsünde ise şair, Arslân Şâh'ı, bu defa İslam kahramanlarından Hz. Ali'ye benzetir. Hz. Ali'yi, Zülfikâr adlı kılıcıyla anıp "sahib-i Zülfikâr" olarak sıfatlandırır. Ona göre Arslân Şâh, savaş meydanında Hz. Ali gibi bir yiğit olup yaşadığı asra onu taşıyan bir yadigârdır:

هر حمله ای که آری شاهها ثنا کند
بر تو روان رستم و جان سفندیار
کاری که جست رای تو آمد تو را به سر
تخمی که کشت بخت تو آمد تو را به بار

Yaptığın her bir hücum için Rüstem ve İsfendiyar'ın ruhu, sana övgüde bulunur.

Senin tasarladığın her bir iş, sana başarı sundu, bahtının ektiği her tohum, senin için meyve verdi (Mes'ûd, 1339: 273).

در عرصه کارزار دشمن
وز صاحب ذوالفقار والله
چون صاحب مرد ذوالفقاری
کامروز به عصر یادگاری

Düşmanla savaş meydanında, Zülfikâr sahibi yiğit gibisin.

Vallahi! Sen Zülfikâr'ın sahibinden bugüne, asrımıza yadigârsın! (Mes'ûd, 1339: 529)

3.5. Cömertliği

Arapça kasidelerde olduğu gibi, Farsça kasidelerde de memduhun cömertliğine atıfta bulunarak onu övmek bir gelenek halini almıştır. Şair de bu geleneği takip ederek Arslân Şâh'ı över; memduhunun cömertliğinin, hazinesini mağlup edip onu feryat eder bir hale düşürdüğünü ifade eder. Hazineye insana özgü bir duygu olan "ağlamak" fiilini yükleyen şair, kişileştirme ve mübalağa sanatını buluşturarak övgüsünün etkisini artırmayı hedefler:

بنالید گنج تو از بخشش تو
چو جود تو بر گنج تو قهرمان شد

Senin cömertliğin, hazinene galip gelince, hazinen, bağışlarından ötürü ağladı (Mes'ûd, 1339: 111).

Kasidesinin devamında şair, memduhunun sarayının neşe ile dolu bir cenneti andırdığını ifade eder. Onun cömertlik yönünü ise memlekete ev sahipliği yapan ev sahibine benzettir ki şair, yine soyut bir kavram olan cömertliği kişileştirir. Şaire göre, memduh, cömertlik erdemiyle adeta özdeşleşmiş, cömertlik onda vücut bulmuştur. Onun bu cömertliği, ülkede misafirlere ikramlar sunmuş, onları pek çok nimete eriştirmiştir:

ز بزم تو ای شاه قصر همایون
شد امید مهمان به انواع نعمت
به شادی و رامش چو دارالجنان شد
چو جود تو در مملکت میزبان شد

Ey padişah! Senin eğlence meclisinle saray neşe ve mutlulukta cennet gibi oldu.

Senin cömertliğin ülkeye ev sahibi olunca çeşit çeşit nimetler, misafirlerin kısmeti oldu (Mes'ûd, 1339: 111).

Bir başka kasidesinde cömertlik ile beraber tabiatı kişileştiren şaire göre, padişahın cömertliği, doğaya korku salar. Çünkü bu cömertliğiyle memduh, altın ve gümüşü hesapsızca vermektedir. Bu durum doğayı ürkütmekte ve sahip olduğu zenginlikleri dağlarda saklamaya yöneltmektedir:

آن شاه گنج بخش که از بیم جود او
در کوه زر و سیم طبیعت نهان کند

O hazine bağışlayan padişahın cömertliğinin korkusundan doğa, altın ve gümüşü dağda saklar (Mes'ûd, 1339: 129).

4. Çeşitli Vesilelerle Arslân Şâh'a Sunulan Kasideler

Kaside şairleri, çoğunlukla herhangi bir özel neden olmaksızın kaside yazmışlardır. Ancak özel ve önemli günler için de şiir söylemek bir gelenek halini almıştır. Hatta önemli günlerde kaside yazmamış olmak çoğu kez araştırmacıların dikkatinden kaçmamış ve bu durumu farklı şekillerde tevil etmişlerdir. Mes'ûd-i Sa'd da bazı önemli gelişmeler münasebetiyle Arslân Şâh için kasideler yazmıştır. Onun, Arslân Şâh için yazdığı kasidelerden en önemlisi olarak tahta oturuşu

için yazdığı kaside gösterilebilir. Dönemin Abbâsî halifesinin tahta geçişi vesilesiyle Arslân Şâh'ı tebrik edişini konu aldığı kaside, yine Arslân Şâh'ın oğlunun doğumu üzerine kaleme aldığı kaside, önemli kasidelerdendir.

4.1. Tahta Geçişi ve Cülûs Töreni

Arslân Şâh, kardeşi Behrâm Şâh ile yaşadığı mücadelesinin ardından tahta geçmiştir. Bu durum Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın Divanı'na yansımıştır. Şair, taht mücadelesi hususunda çok detay vermese de aşağıdaki beyitlerde zaferle birlikte Arslân Şâh'ın gelişinin halkı sevince gark ettiğini, bu sevincin yakın zamanda Bağdat'ta da görüleceğini ifade ederek yeni durumun Abbâsî halifesi tarafından da onaylanacağını anlatmak ister:

ز شاه بینم دل های اهل حضرت شاد
من این نشاط که دیدم ز خلق در غزنین
هزار رحمت بر شاه و اهل حضرت باد
بدیدم خواهم تا روز چند در بغداد

Hazretin halkının gönüllerinin onun (gelişi) ile sevinç içerisinde olduğunu görüyorum. Padişaha ve onun ahalisine binlerce kez rahmet olsun!

Gazne'de gördüğüm bu halk sevincini, birkaç güne kadar da Bağdat'ta göreceğim (Mes'ûd, 1339: 127).

Şair, kazanılan zaferin ardından şiirsel ifadelerle her şeyin yoluna gireceğini söyler. Behrâm Şâh ile birlikte Arslân Şâh'a karşı savaşanları isyancı olarak niteleyen Mes'ûd, Arslân Şâh'ın düşmanlarının feryat etmekte olduklarını söyler:

چهارشنبه روزی که از چهارم چرخ
زمین تو گویی مرخصم ملک را بگرفت
سعود ریخت همی مهر بر تکین آباد
بدان زمان که برآمد از طاغیان فریاد

Güneş, çarşamba günü dördüncü felekten uğur saçtı.

İsyancılardan feryat yükseldiği zaman, yeryüzü sanki padişahın düşmanlarını yakalamıştı (Mes'ûd, 1339: 128).

Gazneli Devleti'nde cülûs töreni yani hükümdarın tahta oturmasının kutlanması hem devletin iç düzenini sağlamlaştıran hem dış dünyaya gücünü gösteren önemli bir tören olarak kabul edilirdi. Tahta çıkan hükümdar, bu törenle hem ordunun hem halkın bağlılığını kazanır, devleti güçlü bir şekilde yönetmeye hazır olduğunu ilan ederdi. Cülûs sırasında önemli devlet görevlileri hazır bulunurlar, sultana sadakat yemini ederlerdi. Halk ise hükümdarın cülûsunu kutlamak için toplanır, dualar ve tebriklerle onun yönetiminin devlete refah ve zafer getirmesi için temennilerde bulunurlardı.

Mes'ûd, "Tebrik-i Cülûs-i Melik Arslân (Arslân Şâh)" adlı kasidesini, memduhunun tahta geçişini tebrik için yazmıştır. Bosworth, Arslân Şâh'ın tahta geçiş tarihini, Mes'ûd'un bu kasidesinde verdiği bilgiye dayandırır (Bosworth, 1364: 113). Arslân Şâh, 23 Şubat 1116 tarihinde tahta oturmuştur. Bu tarih Hicri olarak 7 Şevval çarşamba gününe, yıl olarak ise 509 yılına tesadüf etmektedir. Şair de kasidesinde Hicri olarak kaçınıcı yılda olunduğunu söyler ancak Hicri yıl ifadesi yerine "Arap yılı" terkinini kullanır. Şevval ayının günlerinin geldiğini, kâmil devletin güneşinin doğduğunu, kutlu bir gün ve yılda olunduğunu söyleyen şair, Arslân Şâh'ın tahta geçişiyle devlette yaşanan değişimin hayırlı bir değişim olduğunu şiir diliyle ima eder:

به عون ایزد روز رفته از شوال
گذشته پانصد و نه سال تازی از هجرت
برآمد ز فلک دولت آفتاب کمال
که دین و دولت ازو یافته ست فر و جمال
زهی مبارک ماه و زهی مبارک سال
جهان به عدل بیاراست آن بزرگ ملک

Allah'ın yardımıyla Şevval günleri geldi, kâmil devletin güneşi gökten doğuverdi.

Hicretten (Hicri takvimden) 509 Arap yılı geçti. Ne kutlu bir ay ne kutlu bir yıl!

Dünyayı adalet ile süsledi o yüce padişah, din ve devlet onun sayesinde gençlik ve güzellik buldu (Mes'ûd, 1339: 317).

Kasidesinin devamında Arslân Şâh'ın tahta çarşamba günü geçtiğinin bilgisini de veren şair, onu vakarın, cömertliğin sembolü olarak tanıtır. Arslân Şâh'ın bir mücadele sonrasında tahta oturduğunu bilen şair, tüm değerlendirmelerini, şiirsel olarak bu çerçevede yapar. O, memduhunun düşmanlarını küçük ve aciz görür. Şair, cülûs günü, güneşin batışından önce düşmanların ömrünün, can ve makamının battığını ifade eder. Talih, yücelik sembolü Hümâ'dan söz eden şair, "zafer Hümâ"sının Arslân Şâh'ın tahta oturmasıyla hareketlenip onun devletine doğru kanatlandığını, yeni dönemle birlikte artık zaferlerin peş peşe geleceğini ifade eder. Buna karşın "zillet kartalı"nın memduhunun düşmanlarına pençesini geçirdiğini, onların zelil durumdan kurtuluşlarının artık mümkün olmadığını beyan eder. Cülûs töreninde çeşit çeşit değerli hediyelerin dağıtıldığı bilgisini de veren şair, tezat sanatına başvurarak dostların ellerine değerli mücevheratın geçtiğini, düşmanların ellerinde değersiz çakıl taşlarının kaldığını söyler. Devletin istikrarını da gûy ve çevgân oyunuyla açıklama yolunu seçen şair, Arslân Şâh'ın "devlet gûy"unu tek bir darbe ile sakın kıldığını söyler. Memduhunun devleti yönetmede isabetli görüşlere sahip olduğunu söyleyen şair, onun isabetli fikriyle devletin Kâf Dağı misali güçlendiğini, hicretten 500 yıl sonra tahta oturan padişahın, 500 yıl daha tahtta kalması durumunda devletin ebedileşeceğini dile getirir. Şair, Arslân Şâh'ın oğlu Hüsrev Melik'i de anar ve devletin ilerde kök salıp büyümesi bağlamında onu bir fidan olarak niteler:

که بحر کوه وقارست و کوه بحر نوال	ابوالملوک ملک ارسلان بن مسعود
که یافت ز تایید ایزد متعال	ز هفت چرخ فلک او بیافت هفت اقلیم
مخالفان را شد عمر و جان و جاه زوال	چه روز بود که پیش از زوال چشمه مهر
گرفت نصرت و تایید و دولت و اقبال	چهارشنبه بود و چهار گوشه تخت
همی عدوت بخایید ریگ و سنگ و سفال	همی ولایت بهم کرد زر و گوهر و در
شده هبا و هدر جمله حیلت محتال	تو را به حیلت حاجت نه و خدای معین
به فرخ اختر و پیروز روز و میمون فال	خدايگانا تا تو به ملک بنشستی
عقاب خذلان در دشمن تو زد چنگال	همای نصرت زی دولت تو گشت روان
تو گوی ملک به یک زخم سخت کردی هال	نه ایستاده به میدان هنوز خصم تورااست
چو رود دجله روان شد ز جود دست تو مال	چو کوه قاف قوی شد ز فر رای تو ملک
بدان که پانصد دیگر چنین بود در حال	چه بود ملک پس از سال پانصد از هجرت
به باغ ملک چو خسرو ملک نشاند نهال	بقای دولت عالی که در جهان شرف

Padişahlar padişahı Mes'ûd oğlu Melik Arslân (Arslân Şâh), vakar dağının denizi, cömertlik denizinin dağıdır.

Yedi çark-ı felekten yedi iklimi o buldu. Ulu Allah'ın yardımıyla buldu.

(Cülûs günü), öyle bir gündü ki güneşin batışından önce düşmanların ömrü, canı, makamı batıverdi.

Çarşamba günüydü ve tahtın dört köşesi, inayet, başarı, talih ve devlet kazandı.

Dostların inci, altın ve mücevher topladı. Düşmanlarınsa çakıl, taş ve çamurla kalakaldılar.

Senin hileye ihtiyacın yok, Allah yardımcındır. Hilecinin tüm tuzakları boşa gitti, heder oldu.

Ey hükümdar! Sen, uğurla, kutlu günde, kutlu talihle devletin tahtına oturduğundan beri.

Zafer Humâ'sı, senin devletine doğru kanatlandı. Zillet kartalı, senin düşmanlarına pençe geçirdi.

Senin düşmanın artık meydanda dik duramadı, sen devlet gûyunu bir tek sert darbe ile sakın (istikrarlı) kıldın.

Senin o eşsiz ve isabetli fikrin sayesinde devlet, Kâf Dağı gibi güçlendi. Senin cömert elin sayesinde mal, Dicle Nehri gibi akar oldu.

Hicretten 500 yıl sonra, bir 500 yıl daha böyle olursa ne olur padişah?

Devlet-i âlinin bekası, şeref dünyasında, devlet bağında Hüsrev Melik gibi bir fidan diker (Mes'ûd, 1339: 317-318).

Şair, kasidesine devamla Arslân Şâh'ı devletin hilali ve kanadı olarak tanımlar. Onun devletin hilali olmasıyla devlette bir bayram havası estiğini, kanadı olmasıyla da devlette bir yükseliş döneminin başladığını ima eder. Memduhunun kişisel özelliklerini överken devletin düşmanlardan korunması için dua eden şair, Arslân Şâh'ın, Allah'ın rızkını halka dağıtan bir el olduğunu ifade eder. Yine o, memduhunun tahtına göz dikenlerin beyhude bir çaba içerisinde olduklarını söyler. Şair, şiire ait mazmunların gücünden faydalanarak dua eder; çimenlikteki servinin övülmesinin değişmez bir şiir mazmunu olması gibi, memduhunun da ülkenin çimenliğinde bir servi gibi gururla boy göstermesinin değişmeyen bir durum olmasını diler:

بر اوج شاهی ایمن ز هر خسوف و زوال	هلال ملک است این پادشاه زاده و بال
چو بدر گردد پیش تو این خجسته هلال	به هفت کشور گیتی بگستراند نور
چو شیر وقتی در رزم بر فرازد یال	چو ابر گاهی در بزم بر گشاید دست
ز ملکت ای ملک مال بخش اعدا مال	خدای عزوجل چشم بد بگرداناد
چنان که قیصر و کسری شوند از عمال	چنان در آید در قبضه تو ملک جهان
کند به پیش سپاه تو رهبری اقبال	اگر برانی شاها به قصد بصره و روم
دروغ بود دروغ و محال بود محال	امید هر که جز از تو امید داشت به ملک
از آنکه کلف تو روزی دهست و خلق عیال	همیشه بر کف تو واجبست روزی خلق
مسبب است بدان روزی ایزد متعال	سبب تویی که دهی خلق را همی روزی
که روز روز امیدست و وقت وقت سؤال	مرادهای تو شاهای خدای حاصل کرد
چو سرو در چمن مملکت بناز و بیال	همیشه تا به چمن سرو نازد و بال

Bu padişah oğlu, devletin hilali ve kanadıdır. Padişahlık zirvesinde her tutulmadan ve batıştan güvendedir.

Bu kutlu hilal, senin önünde dolunay halini aldığında, yedi ülkenin tamamına ışık yayacaktır.

(Padişah), gâh eğlence meclisinde bulut gibi elini açar, gâh savaş meydanında aslan gibi kükrer. Aziz, celil Allah, kem gözleri senin devletinden korusun! Ey düşmanlarına bile mal bağışlayan (cömert) padişah!

Kayser ve Kısra, nasıl senin memurların olacaksa, cihan mülkü de senin hâkimiyetine öylece girecek.

Ey padişah! Basra ve Rûm'a doğru yola çıkarsan talih, senin ordunun önünde rehberlik yapar. Senden başka mülke ümit besleyenin her kişinin ümidi, yalan olur yalan, beyhude olur beyhude!

Halkın rızkı, daima senin avucunda olmalıdır çünkü senin elin rızık veren, halk ise ailedir.

Halka rızık veren vesile sensin, o rızkın müsebbibi Allah Teâlâ'dır.

Ey padişah! Senin isteklerini Allah verdi, öyleyse bugün, ümit günü, vakit, dilek vaktidir.

Çimenlikteki servi, gururlanıp övündükçe, servi gibi memleket çimenliğinde gururlanıp övün (Mes'ûd, 1339: 318).

Mes'ûd-i Sa'd, Arslân Şâh'ın tahta oturuşuna özel bir başka kaside daha yazmıştır. Bu kasidesinde şair, memduhunun muzaffer bir halde padişahlık tahtına oturduğunu, onun zafer

atına binmiş olduğunu, feleğe süvariliği öğretecek kadar iyi bir süvari olduğunu belirtir. Devleti çayıra, memduhunu ise çayır aslanına benzeten şair, aslanın çayırına doğru yöneldiğini söyler. Yine o memduhunun tahta oturuşuyla birlikte farklı boylardan pek çok Türk topluluğunun kendisine itaat ettiği bilgisini de verir:

با نصرت و فتح و بختیاری	سلطان ملک ارسلان مسعود
دولت کردش به ملک نصرت	بر اسب ظفر سوار گشته
در تاخت به مرغزار دولت	چون باد وزان به پیشدستی
با طبع مبارزان به رزمی	پیچیده به گرد رایت او
در طاعت بسته بر میانها	ای تیغ تو ملک را یمینی
با دولت و عز و کامگاری	
بنشست به تخت شهریاری	
ایزد دادش به کار یاری	
آموخته چرخ را سواری	
ماننده شیر مرغزاری	
چون کوه متین به استواری	
با جمله یلان کار زاری	
یغمائی و قالی و تتاری	
جانها ز برای جانسپاری	
ای رمح تو فتح را یساری	

Zafer, fetih ve bahtiyarlıkla, talih, onur ve başarıyla
Mes'ûd oğlu Sultan Melik Arslân (Arslân Şâh), padişahlık tahtına oturdu.
Talih, hükümrانlıkta yardımcısı oldu. Allah, işinde ona yardımcı oldu.
Zafer atına binmiş, feleğe biniciliği öğretmiştir.
Çayır aslanı gibi devlet çayırılığına doğru hızla yöneldi.
Önderlikte esen rüzgâr gibi, dik duruşuyla muhkem dağ gibi.
Savaşta kahramanların doğasında, tüm kahramanlarla savaş işinde.
Sancağının etrafını sarmış, Yağmalısı, Tatarlısı, Kalikalalı^b
İtaat için kemer kuşanmışlar; canlarını (senin uğruna) feda etmek için!
Ey kılıcı devletin uğuru olan! Ey mızrağı fethin yardımcısı olan! (Mes'ûd, 1339: 528)

Şair, cihan padişahı olarak nitelediği memduhunun tahta geçtiğini, bunun görülmesi gereken bir manzara olduğunu söyler. Ona göre padişaha lütfedilen bu nimet, ilahî bir ikram olup, bu ikramın sunulduğu devlet, istikrarlı bir devlettir. Şairin istikrar kelimesini özellikle vurgulaması öncesinde yaşanan taht mücadelesinin yerini sükûnete bırakmasıyla ilgilidir, denilebilir:

این نصرت بین و بختیاری	در ملک نشسته شاه عالم
وین دولت دولت قراری	این نعمت نعمت خداییست

Cihan padişahı, tahtta oturmuş, bu zafere ve bahtiyarlığa bak!
Bu nimet, ilahî bir nimettir, bu devlet de istikrarlı devlettir (Mes'ûd, 1339: 529).

Şair, memduhunun tahta geçmesinin arzulanan bir durum olduğunu, onun diğer padişahlar nezdinde de seçkin biri olduğunu, Allah tarafından seçildiğini, padişahlara öncü olup onların tacı olduğunu, yeni oluşan tablo ile devletin sevinçli olduğunu dile getirir:

مر ایشان را تو اختیارى	مر شاهان را تو پیشوایی
تاج ملکان روزگاری	ای شاد ز روزگار دولت
در ملک ز ایزد اختیارى	از جمله خسروان گزینی

Padişahlara öncü sensin! Onlar için arzulanan sensin!
Ey devletin (kendisiyle) mutlu olduğu! Zamane padişahlarının tacısın!

^b Kalikala ismi, İslam fetihlerinden sonra Erzurum için kullanılmaya başlanmıştır (Gürbüz, 131-143). Şair, bu şehir halkı için bu ifadeyi kullanmıştır.

Padişahlar arasından seçilensin! Allah tarafından devlete seçilensin! (Mes'ûd, 1339: 529)

Şair, memduhunun tahta geçişinin ilkbahar mevsimine tesadüf etmesiyle çifte mutluluğun yaşandığını ima eder. Tabiat canlılarının da Arslân Şâh'ın tahta oturmasıyla neşe içerisinde olmasını, bir bahar mevsimi gibi betimleyen şair, oluşan yeni durumun herkes tarafından gözyaşlarıyla dua esnasında istenen dilek olduğunu ifade eder. Kasidesini dua ile tamamlayan şair, memduhunun uzun yıllar tahtta kalmasını temenni eder:

پیوست به جشن نوبهاری	این دولت بین که جشن دولت
بر سرو بلند جویباری	قمری بگشاد لحن و نغمه
از شادی کبک کوهساری	بر کوه به قهقهه درآمد
ملک تو به آب چشم و زاری	شاهان ز خدای خواست هر کس

Bu mutluluğa bak! Devlet kutlaması, ilkbahar kutlamasıyla birleşti.

Kumru, yüksek servinin üzerinde şarkıya, nağmeye başladı.

Dağların kekliği, mutluluktan dağda kahkahaya başladı.

Ey padişah! Herkes, senin mülkünü (tahta geçmeni) gözyaşıyla, ağlayarak istedi (Mes'ûd, 1339: 529).

چون ابر هوا زمین نگاری	چون مهر فلک جهان فروزی
صد سال به خرمی گذاری	صد جشن به فرخی نشینی

Güneş gibi dünyayı aydınlatansın, havadaki bulut gibi yeryüzünü (suyla) süsleyensin.

Yüz bayram mutlulukla oturasın! Sevinçle yüz yıl geçiresin! (Mes'ûd, 1339: 530)

4.2. Abbâsî Halifesinin Tebriği

Gazneli Devleti'nde tahta çıkan sultanların, Abbâsî halifesi tarafından tebrik edilmesi, halifenin İslam dünyasındaki manevi rehber konumunda olması nedeniyle onlar için önemli bir meşruiyet kaynağıydı. Halife, yeni sultanın hükümdarlığı için ona hilat, sancak, ahidnâme gibi semboller gönderir, unvan tevdi ederdi. Bu semboller, Gazneli sultanının, halifenin tasvibiyle göreve başladığını simgeler, İslam dünyasında saygınlığını artırır. Arslân Şâh döneminde de bu gelenek bozulmamış, dönemin Abbâsî halifesi Muktefi-Billah, sultan için sancak, ahidnâme ve çeşitli hediyeler göndermiştir. Şair, "Melik Arslân'a Övgü" başlıklı kasidesinde, Arslân Şâh'a gönderilen sancağı ve ahidnâmeyi tebrik etmiştir. Şair, söz konusu kasidesinde memduhunun din ve adaletle dünyaya nizam verdiğini, devleti güçlendirdiğini ve düşmanlarını umutsuzluğa sürüklediğini ifade eder. Yine o, memduhunun askerlerini İran'ın mitolojik kahramanlarına, atını ise Rüstem'in çevik atı Rahş'a benzetir. Şair, memduhunun hâkimiyeti ele geçirmesiyle din ve adaletiyle devlete nizam verdiğini, düşmanlarının artık düşmanlık etmeye cüret edemediğini, devlette bir güven ve huzur halinin hâkim olduğunu anlatır:

خدای عزوجل بر ملک خجسته کناد	لوا و عهد خطاب خلیفه بغداد
که تخت و ملک و فلک مثل او ندارد یاد	ابوالملوک ملک ارسلان بن مسعود
که کرد کار جهان را به داد و دین آباد	جهان ستانی شاهنشاهی جهانگیری
که گشت همت عالیش ملک را بنیاد	عزیز ملکش تلقین عدل یافت همه
به ماه دی همه گیتی چو باغ در خرداد	خدایگانا شاهان ز عدل و جود تو هست
زمین ز شادی ملک تو خانه نوشاد	جهان به فر جمال تو روضه رضوان
به یاد مهر تو از خاک تیره گوهر زاد	به یاد کین تو از آب روشن آتش خاست
چو دید تیزی بازار خنجر و پولاد	ز ملک جستن شد کند خصم را دندان
کمین گشاد ز هر جانبی طلیعه داد	سپاه حق را چون دولت تو تعبیه کرد
چو طوس و نوذر و گرگین و بیژن و میلاد	بخاستند یلان سپاه تو هر یک

که کوه باد مسیّرست و باد کوه نهاد
فسرد آذر برزین و آذر خرداد
چو او بخواهد رفتن نرفت یارد باد

چه پیکر آمد رخس درخش پیکر تو
ز سهم و هیبت آن کاو نشستند اندر زین
چو او بخواهد جستن نجست یارد برق

*Bağdat halifesinin ahidnâme ve sancağını, Aziz ve Celîl Allah, padişaha kutlu kılsın!
Ebû'l-Mulûk Melik Arslân bin Mes'ûd (Arslân Şâh) gibisini taht, mülk ve felek görmedi.
Cihanı alarak, dünyayı şehinşahlıkla fethederek dünyanın işini adalet ve din ile düzene koydu.
Onun kıymetli devleti sayesinde her şey adalet kazandı, onun yüce himmeti sayesinde devlet güç buldu.*

Ey hükümdar, ey padişah! Tüm dünyanın ocakta (bile) hazirandaki bahçe gibi olması senin adaletin ve varlığın sayesinde.

Cihan, senin güzelliğinin ışıyla cennet bahçesidir. Yeryüzü senin mülkünün sevinciyle taze damat evidir.

Senin düşmanlığını düşünerek berrak sudan ateş yükseldi. Senin şefkatini düşünerek kara topraktan mücevher doğdu.

Hançer ve çelik pazarının keskinliğini görünce, devleti ele geçirmek isteyen düşmanın dişi köreldi.

Senin devletin, hakkın ordusunu hazırlayıp donatınca, tuzağı bozdu, her taraftan güneş açtı.

Senin ordunun pehlivanları, Tûs, Nevzer, Gurgîn, Bîjen ve Mîlâd gibi ayağa kalktıklarında.

Senin parlak, görkemli Rahş'ının (atının) ne muhteşem bir heybeti var! (Atın) rüzgâr gibi yol alan dağ, dağ kadar sağlam bir rüzgârdır.

*O kişiye nasip olup heybetiyle eyerde oturmasıyla, Âzer Borzîn ve Âzer Hordâd'ın ateşi söndü.
O çakmak isteyince şimşek çakmaya cüret edemez. O gitmek isteyince rüzgâr gitmeye cüret edemez (Mes'ûd, 1339: 113).*

Aynı kasidenin devamında şair, memduhunun zaferle yoldaş olduğunu, kılıcıyla zaferi ayrılmaz bir ikili haline getirdiğini, din ile devletin başarılı bir yardımcısı olduğunu ifade eder. Onun vesilesiyle dinin ve devletin temellerinin sağlamlaştığını belirttikten sonra, memduhunun iki önemli padişahın soyundan geldiğini belirtir. Bunlardan biri Gazneli Devleti'nin en meşhur sultanı Gazneli Mahmûd, diğeri ise Selçuklu hanedanının büyüklerinden Ebû Süleyman Davud Çağrı Bey bin Mikail'dir:

که هست نصرت با تیغ تیز تو همزاد
بلند گشت و قوی دین و ملک را بنیاد
چو کوه خارش اندر ثری فروشد لاد
کدام شاه نسب دارد از چنین دو نژاد

همیشه تیغ تو یاری گریست نصرت را
تو تا معونت و یاری ملک و دین کردی
برآمدش ز کمال تو بر ثریا سر
تویی ز گوهر محمود و گوهر داود

Senin kılıcın daima zaferin yoldaşdır çünkü zafer, keskin kılıcınla ikizdir.

Sen devletin ve dinin yardımcılığını, yoldaşlığını yaptığından beri devletin ve dinin temeli sağlamlaştı, yükseldi.

*Dağ gibi dikeniyile yeryüzüne saplandı, senin kemalin sayesinde başı, Süreyya'ya (göğ) erişti.
Mahmûd'un neslinden, Davud'un neslindensin. Hangi padişahın böyle (seçkin) iki soydan nesebi var! (Mes'ûd, 1339: 113)*

Kasidesinin devamında günün anlamına ve tarihî önemine değinen şair, ülke içerisinde bir bayram havası olduğunu, herkesin mutlu olduğunu ifade eder. Bu memnuniyet duygusunun Abbâsî hanedanında da olduğunu belirten şair, halife tarafından cülûs vesilesiyle bir elçi ile sultana pek çok eşsiz hediyeler gönderildiğini, gönderilen hediyelerin kabul görmesiyle elçinin çok sevinip yeri öptüğünü, şükür secdesine kapandığını söyler. Devamla şair, elçinin Arslân

Şâh'a "Halife senin için şöyle dua etti: adaletli padişah, devlette sonsuza dek yaşasın!" diye söylediğini anlatır. Şair, kıssa anlatıcılarının meclislerde Hüsrev ile Şirin hikâyesini anlatmalarının bitmeyen bir gelenek olması gibi memduhunun saltanat ve gücünün de bitmemesini temenni eder:

که شادمان است ای شاه بنده و آزاد تو شاد و خلق جهان شاد و دین و دولت شاد ز چوب ها گل روید ز سنگ ها شمشاد که هیچ کس را زان نوع هدیه نفرستاد میان به خدمت بست و زبان به مدح گشاد شرف گرفت چو پی بر بساط ملک نهاد که آن هدایا بر دست او قبول افتاد که شاه عادل در ملک جاودانه زیاد که دولت تو رسیده است خلق را فریاد همی به عهد و لوائی خلیفه بغداد خجسته ملکست این ملک تو که باقی باد تو داد گیتی دادی ز چرخ داد تو داد حدیث قصه شیرین و خسرو و فرهاد ملوک را همه بر درگاه تو باد ملاذ چو کوه باد ثبات و چو باد نفاذ	بزرگ جشن است امروز ملک را ملکا بدین همایون سور و بدین مبارک جشن شگفت نیست ازین سور و جشن خرم و خوش خلیفه بی حد و مر هدیه ها فرستادت سپهر چون به تو این هدیه ها مزین شد رسول عالم و عادل چو بوسه کرد زمین به فخر سر به فلک برکشید و شادی کرد چه گفت، گفت خلیفه چنان دعا کردت بدیع نیست گرت خلق تهنیت گویند همه فریشتگان تهنیت کنند تو را ز ملک تو به جهان دین و داد باقی شد تو شکر ایزد گفتی و خلق شکر تو گفت همیشه تا به سمرهای عشق یاد کنند نشاط را همه در مجلس تو باد مقام به حل و عقد و بد و نیک عزم جزم تو را
---	---

Bugün devlet için büyük bir gündür, ey hükümdar! Bugün köle de hür de mutludur, ey padişah! Bu kutlu sevinç, bu mübarek bayramla sen de halk da din de devlet de mutludur.

Bu mutlu, güzel ve hoş bayramdan ötürü sevinmeye şaşılmaz, tahtalardan gül biter, taşlardan şimşir ağacı.

Halife, sana sayısız sınırsız hediyeler gönderdi, bu tür değerli hediyeleri hiç kimseye göndermedi.

Senin sayende bu hediyelerle süslenip donatılınca felek, kemer kuşanıp hizmete koyuldu ve övgüye başladı.

Bilge ve adil elçi yeri öpünce, padişahın huzuruna alnını koyduğu için şeref buldu.

Kıvançla başını göğe doğru kaldırdı ve o hediyelerin kendi vesilesiyle kabul görmesinden içi sevinçle doldu.

Ne dedi? Dedi ki "halife senin için şöyle dua etti: adil padişah devlette sonsuza dek yaşasın!"

Halkın seni tebrik etmesi şaşılacak (bir durum) değildir çünkü senin devletin halkın feryadına yetişmiştir.

Bağdat halifesinin (gönderdiği) sancak ve ahidnâme vesilesiyle tüm melekler de seni tebrik etmektedir.

Senin mülkün sayesinde cihanda din ve adalet ebedileşti, senin bu mülkün zaten kutlu bir mülktür, ebedi olsun!

Sen Allah'a şükrettin, halk ise sana teşekkür etti. Sen dünyaya adalet verdin, gökyüzü de sana adalet verdi.

Aşk hikâyelerinin (anlatıldığı) meclislerde Hüsrev u Şirin ve Ferhâd'ın hikâyesinden söz edildiği sürece.

Senin meclisinde mutluluğun makamı daim olsun! Senin sarayının eşiği, padişahlar için daima sığınak olsun!

Senin dirayetin, azmin ve kararlılığın, dağ gibi muhkem, rüzgâr gibi güçlü olsun! (Mes'ûd, 1339: 114)

4.3. Ebû Nasr-i Pârsî'nin Ölümü

Mes'ûd'un Divanı'nda ele aldığı konulardan biri de kısaca Ebû Nasr-i Pârsî olarak bilinen Gazneli vezir, sipehsâlâr, kâtip ve şair Kavvâmu'l-mülk Nizâmu'd-dîn Heybetullah'ın ölümüdür. Bu devlet adamının erken dönem yaşamına dair bilgi yoktur. Ancak ailesinin Lahor'a taşındığı ve Gaznelilere uzun süre hizmet ettiği bilinmektedir. Sultan İbrahim b. Mes'ûd döneminde (1059-1099) Pencâp'ta başkomutanlık ve vali naipliği görevini ifa eden Ebû Nasr-i Pârsî, bu görevine Sultan Mes'ûd b. İbrahim (1099-1115) döneminde de devam etmiştir (Bosworth, 1983: 350-351). Ebû Nasr-i Pârsî, Pencâp valiliğini yürütürken, Mes'ûd-i Sa'd da onun gözetiminde Pencâp'ın kuzeydoğusunda yer alan Çalender valiliği görevini yürütmüştür. Lakin Ebû Nasr, Sultan Mes'ûd b. İbrahim döneminde gözden düşerek görevlerinden azledilip hapsedilince Mes'ûd da hapsedilmiştir. Daha önce de değindiğimiz gibi Mes'ûd, iki kez zindan hayatı yaşamıştır. Şairin ikinci kez zindana atılma sebebi, sarayda hamisi konumunda Ebû Nasr-i Pârsî ile olan yakın ilişkisidir (Kurtuluş, 2004: 352-353). Ebû Nasr-i Pârsî, Sultan Arslân Şâh döneminde (1116-1117) ölmüştür. Onun ölümü üzerine Mes'ûd, "Mes'ûd oğlu Melik Arslân (Arslân Şâh)'ın Methi ve Ebû Nasr-i Pârsî'nin Hayırla Anılması" başlıklı bir kaside yazmıştır. Bu kasidesinde şair, Arslân Şâh'ı methettikten sonra önemli bir olaydan söz edeceğini belirtir ve Ebû Nasr-i Pârsî'nin ölümüne değinerek onu hayırla yâd eder. Şair, Ebû Nasr-i Pârsî'nin temiz biri olduğunu, temiz canını padişaha armağan olarak sunduğunu söyler. Bu kaside, Ebu Nâsr-i Pârsî'nin kişiliğine dair bazı bilgiler içermekle beraber tarihî bazı bilgiler de verir. Mensur tarihî kayıtlarda Ebû Nasr-i Pârsî'nin doğum ve ölüm tarihlerine dair herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, söz konusu kasidede Ebû Nasr-i Pârsî'nin 63 yaşında öldüğünü söyler. Arslân Şâh'ın 1116-1117 yıllarında tahtta kaldığı bilindiğinden ölüm tarihinden 63 çıkarılmasıyla doğumunun 1054-1055 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir:

ملکی قوی چو ملک ملک ارسلان نداشت	هر گونه چیز داشت جهان تا به پای داشت
کایام نو بهار چنان بوستان نداشت	پاینده باد ملکش و ملکیت ملک او
دلشاد و هیچ شادی تا آن زمان نداشت	گشت آن زمان که ملکش موجود شد جهان
آن جود عدل حاتم و نوشیروان نداشت	آن جود و عدل دارد سلطان که پیش ازین
شیر ژبان ندارد و پیل دمان نداشت	هنگام کر و فر و غا تاب زخم او
هرگز جهان و ملک چو تو قهرمان نداشت	ای پادشاه عادل و سلطان گنج بخش
یک داستان که دهر چنان داستان نداشت	امروز یاد خواهم کردن ز حسب حال
زیرا سزای مجلس عالی جز آن نداشت	بونصر پارسی ملکاً جان به تو سپرد
اندر خور نثار جز آن پاک جان نداشت	جان داد در هوات که باقییت باد جان
هر بنده جز برای تو جان و روان نداشت	جان های بندگان همه پیوند جان توست
این دهر یک مبارز و یک کاردان نداشت	آن شهم کاردان مبارز که مثل او

Cihanın istediği her şey avuçlarının içindeydi lakin Melik Arslân (Arslân Şâh) gibi güçlü bir padişahı yoktu.

Onun saltanatı daim olsun! Onun sahip olduğu o mülk bahçesine, ilkbahar mevsimi bile sahip değildi.

Onun devleti ortaya çıktığında dünya, hiç olmadığı kadar mutlu oldu.

Sultan, adil ve cömerttir, bundan önce Enûşirvân ve Hâtem bu denli cömertliğe, adalete sahip değildi.

Cenk zamanında onun darbesinin şiddeti, kükreyen aslanda, öfkeli filde yoktur.

Ey adil padişah ve hazineler bağışlayan sultan! Dünya ve devlet hiçbir vakit senin gibi kahraman görmedi.

Bugün bir hadiseden söz edeceğim, zamanın böyle bir hikâyeyi bilmediği bir hikâyeden söz edeceğim.

Ey padişah! Ebû Nasr-i Pârsî, sana canını adadı çünkü senin yüce divanına sunacak canından daha değerli bir şeyi yoktu.

Senin canın ebedi olsun diye canını verdi. O temiz canından başka verecek bir şeyi yoktu.

Kulların canlarının hepsi, senin canına bağlıdır. Her kulun canı ve ruhu, sende başkası için değildir.

Öyle işinde mahir ve savaşıydı ki bu dünya öyle savaşıyı ve işinin ehli birisini görmedi (Mes'ûd, 1339: 76-77).

Şair, şairlik yönü de bulunan Ebû Nasr-i Pârsî'yi bu bakımdan da övüp onu edebi bakımdan latif bir açıklayıcı dile sahip olduğunu belirtir. Yine o, Ebû Nasr-i Pârsî'nin Gazneli hanedanına olan yakınlığını Arslân Şâh'a da hatırlatıp onun yetenekli biri olarak ömrünü Gazneli Devleti'nin faydasına olacak işlere adadığını, bu uğurda ailesini bile ihmal ettiğini söyler. Şair, Arslân Şâh'ın babası III. Mes'ûd'a olan sadakati ve saygısı bakımından da Ebû Nasr-i Pârsî'yi metheder:

کس چون زبان او به فصاحت زبان ندید	کس چون بیان او به لطافت بیان نداشت
او یافت صد کرامت اگر مدتی نیافت	او داشت صد کفایت اگر دودمان نداشت
اندیشه مصالح ملک تو داشتن	و اندوه سوزیان و غم خانمان نداشت
در هر چه افتاد بد و نیک و بیش و کم	او تا به داشت تاب سپهر کیان نداشت
شصت و سه بود عمرش چون عمر مصطفی	افزون ازین مقامی اندر جهان نداشت
آن ساعت وفات که پاینده پادشاه	روی نیاز جز به سوی آسمان نداشت
مدح خدایگان و ثنای خدای عرش	جز بر زبان نراند و جز اندر دهان نداشت

Hiç kimse onun dili gibi fasih dilli olanını görmedi. Hiç kimse onun beyanı gibi letâfet-i beyânîye (güzel açıklayıcı) olanını görmedi.

Çok yaşamadıysa da yüz keramet gösterdi. Hanedan sahibi değilse de yüzlerce yetkinliği vardı.

Senin devletin faydasına olacak işleri düşünmekten, ailesi için endişe ve kaygı duymadı.

İyi kötü, az çok hangi işe yöneldiyse onun sahip olduğu azme, Keyân Yıldızı bile sahip değildi.

Mustafa (a.s) gibi ömrü altmış üç idi. Dünyada bundan daha yüce bir makama sahip değildi.

Ebedi padişahın vefat vaktinde tek yaptığı semaya bakıp dua etmekte.

Hükümdarın methi ve arşın Rabbinin övgüsü dışında ağzını açmadı, dilini hiçbir zaman tepretmedi (Mes'ûd, 1339: 77).

Mes'ûd, kasidesinin devamında Ebû Nasr-i Pârsî ile olan ilişkisinin sıcaklığına dair bilgiler verir. Şair, onun kendisine 40 yıl olan merhamet ettiğini söyler ki merhametten kastı, bir şair olarak onun kendisini himaye etmesidir. Ebû Nasr-i Pârsî'nin çocukları olduğu bilgisini veren şair, çocuklarına düşkün olduğunu söyler. Şair devamla Arslân Şâh'tan onun çocuklarına sahip çıkmasını, böyle yaparak ona olan vefa borcunu ödemesinin kendisine yaraşacağını ima eder:

بر بنده مهر داشت چهل سال و هرگز او	بر هیچ آدمی دل نامهربان نداشت
صاحب قران تو بادی تا هست مملکت	زیرا که مملکت چو تو صاحب قران نداشت
فرزندگانش را پس مرگش عزیزدار	کو خود به عمر جز غم فرزند کان نداشت

Kırk yıl bu kula merhamet etti ve o asla hiçbir insana karşı katı kalpli değildi.

Ülke var oldukça sen de hükümdar ol çünkü ülke sen gibi hükümdara sahip olmadı.

Onun ölümünden sonra evlatlarının kıymetini bil çünkü onun ömrü boyunca çocuklarından başka kaygısı yoktu (Mes'ûd, 1339: 77).

4.4. Arslân Şâh'ın oğlu Hüsrev Melik'in Doğumu

Kaside şairleri, birçok özel gün münasebetiyle kasideler yazmıştır. Padişahlardan veya devlet erkânından birinin yeni doğan bebeğini tebrik etmek için de kasideler yazılmıştır. Mes'ûd da Divanı'nda "Melik Arslân (Arslân Şâh)'ın çocuğu Hüsrev Melik'in Doğumunun Tebrik Edilişi" başlıklı bir kaside kaleme almıştır. Bosworth da Arslân Şâh'ın bir oğlunun doğduğu bilgisinin Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın Divanı'ndan elde edilen bir bilgi olduğunu belirtir (Bosworth, 1364: 113). Söz konusu kasidesinde şair, yeni doğan bebek vesilesiyle sultana bir müjde eriştiğini, bunun devlet için bir bayram olduğunu, bu bebeğin Arslân Şâh'ın saltanat bağında bir fidan olduğunu belirtir ki şairin kastı, bu bebeğin ilerde sultan olacağına dair ümittir. Ancak Arslân Şâh'ın tahttan indirilmesi nedeniyle onun bu ümidi gerçekleşmemiş, sonraki Gazneli sultanları Behrâm Şâh'ın soyundan gelmiştir (Bosworth, 1364: 113). Kasidesinin devamında şair, bu bebeğin doğumu münasebetiyle çok güzel bir kutlama yapıldığını, bu kutlamada pek çok değerli hediyelerin dağıtıldığı bilgisini verir:

هزار مزده ز سعد فلک به ملک رسید	هزار خر می اندر زمانه گشت پدید
عزیز خود را اندر هزار ناز بدید	که شاه شرق ملک ارسلان بن مسعود
هزار جهد بکرد و به وهم او نرسید	سپهر قدری شاهی که وهم آدمیان
که هیچ جشنی گوش جهان چنین نشنید	خدایگانا جشنی است ملک را امروز
ز چوب لاله شکفت و ز سنگ سیزه دمید	درین بهار بدین شادی و بدین رامش
کز آب دولت و اقبال و بخت بر بالید	به باغ ملک تو خسرو یکی نهالی رست
همه نسیم بزرگی و عز و ناز وزید	بدین مبارک شاخ ای درخت بخت تو نو
وزو به کام همه عمر میوه خواهی چید	ازو همیشه به هر نوع سایه خواهی یافت
چنین سزید و به ایزد که جز چنین نسزید	خجسته جشنی کردی و آنچه کردی تو
فلک سعود بر افشاند و ابر در بارید	به پیش خسرو خسرو ملک به وجه نثار

Zamanede binlerce sevinç belirdi, kutlu felekten sultana binlerce müjde erişti.

Mes'ûd oğlu Melik Arslân (Arslân Şâh), doğunun padişahı, azizini (bebeğini) binlerce lütuf içerisinde gördü.

Gökyüzü kadar yüce bir padişah'tır, beşerin düşüncesi, binlerce çaba harcadıysa da onun (yüceliğinin) hayaline bile erişemedi.

Ey hükümdar! Bugün devlet için bayram günüdür, dünya kulağı, böyle bir bayramı duymadı.

Bu baharda bu sevinçle, bu huzurla tahtadan lale bitti, taştan yeşillik.

Senin saltanat bağında ey padişah! Bir fidan boy verdi. (O fidan) devlet, ikbal ve baht suyuyla büyüdü.

Ey baht ağacı yeni olan sen! Bu kutlu dal ile yücelik, onur ve lütuf melteminin hepsi esiverdi.

Ondan her türlü gölgeyi her zaman bulacaksın! Ondan ömrün boyunca sevinçle meyve dereceksin.

Güzel bir kutlama yaptın, yaptığın her şey çok güzeldi. Allah'a yemin olsun ki bundan başkası yaraşmazdı.

Padişah Hüsrev Melik'in huzuruna, dağıtması için felek, uğur saçtı, bulut inci yağdırdı (Mes'ûd, 1339: 131-132).

5. Sonuç

Bir Türk hanedan tarafından yönetilen Gazneli Devleti sultanlarından Arslân Şâh hakkında ülkemizde yapılan akademik çalışmalar sınırlıdır. Bu dönemle ilgili yapılan çalışmalarda şairin Divan'ı yeteri kadar ilgi görmemiştir. TDV *İslam Ansiklopedisi*'nin Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân maddesinde şairin 500/1106 yılından sonra münzevi bir hayat sürdüğü bilgisi yer almaktadır. Ancak bu bilginin aksine şairin, 509-511 (1116-1117) yıllarında tahtta kalan Arslân Şâh

dönemini gördüğü, bu dönemde aktif bir saray şairi olarak faaliyette bulunduğu, Divan'ında yazdığı şiirlerde belirgindir. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın Arslân Şâh'a yazdığı kasideler, o dönem tarihinin anlaşılması bakımından ehemmiyet taşır. Nitekim çağdaş dönem tarih araştırmacıları da bu durumu görmezden gelmeyerek Arslân Şâh'ın tahta geçiş tarihi, bir oğlunun doğması gibi tarihsel gelişmelerde şairin verdiği bilgilerden istifade etmişlerdir.

Bilindiği üzere Arslân Şâh, bir mücadele neticesinde tahta geçmiştir. Mes'ûd'un Arslân Şâh'ın tahta geçmesinin hemen ardından memduhu için kasideler yazıp onu desteklemesi, bu kasidelerinde memduhunun düşmanları aleyhinde sözler sarf etmesi, şairin bu dönemde ifa ettiği tarihî rolü gösterir. Şairin Arslân Şâh'ın taht mücadelesinden galip çıkmasıyla Gazne'de olduğu gibi Bağdat'ta da bir sevinç havasının hâkim olacağını özellikle belirtmesi, yine cülûs töreni ve Abbâsî halifesinin tebrik edişi vesilesiyle yazdığı kasidelerde halifenin bir elçi aracılığıyla gönderdiği "Adaletli padişah, devlette sonsuza dek yaşasın!" şeklindeki tebrik mesajının içeriğinden söz etmesi, Arslân Şâh döneminde Abbâsîler ve Gazneliler arasında kurulan yakın diplomatik ilişkiyi gözler önüne serer. Şairin, Abbâsî halifesinin gönderdiği hediye, sancak ve ahidnâme gibi sembolleri özellikle vurgulaması, bu gelişmelerin Arslân Şâh'a sağladığı siyasal meşruiyeti ortaya koyar.

Arslân Şâh döneminden önce iki kez zindan hayatı yaşayan Mes'ûd'un ikinci kez hapsedilme nedeni, saraydaki hamilerinden Vezir Ebû Nasr-i Pârsî ile olan samimi ilişkisidir. Bu vezirin, Arslân Şâh döneminde gerçekleşen ölümü üzerine şairin Arslân Şâh için yazdığı kasidesinde onu hayırla anması, Arslân Şâh'ın saltanatıyla birlikte yeni bir sayfanın açıldığını, sarayda itibar kaybına uğrayan Ebû Nasr-i Pârsî'nin yeniden itibar kazandığını gösterir. Ebû Nasr-i Pârsî'nin yeniden kazandığı itibar, değişen iktidarla birlikte devlet adamlarına yönelik tutumda da değişim yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Şairin tarihsel bir bağlamı olmayıp salt övgü amacıyla yazdığı kasidelerde Arslân Şâh'ı övdüğü sıfatlar, kullandığı mazmunlar dönemin kültürel iklimini yansıtır. Mes'ûd'un memduhunu İran'ın mitolojik şahsiyetlerine benzeterek övmesi, bir Türk hanedan olan Gaznelilerin kültürel bakımdan İranlılarla bir etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Arslân Şâh'ın, kasidelerde Abbasi halifesine bağlı olup Allah'ın dininin temsilcisi olması bakımından övülmesi, dinî açıdan iktidar olmanın meşruiyetini ortaya koyar. Yine padişahın, dindarlık, cömertlik, adalet, merhamet, cesaret gibi niteliklerle övülmesi, o dönem kasidelerindeki övgülerin, dinden ve örften neşet eden ahlakî değerleri yansıttığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Akkuş, M., & Zeki, İ. (2020). Gaznelilerin Selçuklulara tabiliği meselesi ve Sultan Behrâmşâh dönemi (1117-1157). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 403-409.
- Asım, M. S. (2021). Klasik Arap şiirinde habsiyye/hapishane şiirleri. *Universal Journal of Theology*, 6(1), 155-181.
- Bosworth, C. E. (1364 [1985]). *Tarih-i Gazneviyân* (H. Enûşe, çev.). Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr.
- Bosworth, C. E. (1983). Abû Naşr Fârsî. *Encyclopaedia Iranica*, 1(4), 350-351.
- Bosworth, C. E. (1986). Arslânşâh. *Encyclopaedia Iranica*, 2(5), 548-549.
- Bosworth, C. E. (2002). Gowhar Katun. *Encyclopaedia Iranica*, 11(2), 179.
- Demir, K. (2021). Gazneli sultanların ölüm sebepleri. *MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, 3(3), 145-172.
- Gürbüz, O. (2016). Kalîkalâ-Erzen isimlerinin menşei ve Erzurum'un fethine dair bazı değerlendirmeler / The origin of the names Kalîkalâ-Erzen and some evaluations on the conquest of Erzurum. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (46), 131-143.
- Kurtuluş, R. (2004). Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 352-353. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mahcûb, M. C. (t.y.). *Sebk-i Horâsânî der şi'r-i Fârsî*. Tahran: İntişârât-i Firdevs.
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler devleti tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Merçil, E. (1991). Behrâmşâh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 4, ss. 357-358). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Merçil, E. (1993). Gazneliler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 8, 480-484. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân. (1339 [1960]). *Dîvân-i Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân* (R. Yâsmî, Tsh.). Tahran: Çaphane-i Pîrûz.
- Mirhând, M. b. H. b. M. (2017). *Ravzatu's-Safa, Müluk-i Gazneviyye* (E. Göksu, çev.). Kronik Kitap.
- Nuriyân, M. (1993). Mas'ud-e Sa'd va gonâh-e âzâdagi. *Hasti*, 1(2), 149-167.
- Palabıyık, M. H., & Demir, K. (2024). Gazneli Devleti'nde isyanlar. *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 19, 25-48.
- Sharma, S. (2004). Mas'ûd-e Sa'd-e Salmân. *Encyclopædia Iranica*. <https://www.iranicaonline.org/articles/masud-sad-salman/>

Extended Abstract

Diwans, incorporating various types of poetry such as qasida, ghazal and rubai, are among the important sources reflecting the literary, historical, and cultural accumulation of their respective periods. The Ghaznavid era was particularly productive in this regard. During this period, especially in qasida poetry, extensive praise was given to sultans and state officials. One of the prominent Diwan poets of this period, Mas'ūd-i Sa'd-i Salmān, praised the Ghaznavid emirs, statesmen and significant figures of his time in his works, depicting their political and personal qualities. The Diwan of Mas'ūd-i Sa'd-i Salmān holds rich content regarding the history of the Ghaznavid State. The poet's life coincided with the reigns of six Ghaznavid sultans: Sultan Ibrahim, Ferrukhzād, Mas'ūd bin Ibrahim, Shīrzād, Arslān Shāh, and Behrām Shāh. His childhood passed during Ferrukhzād's reign, and he was affiliated with the court during Sultan Ibrahim's rule. After Sultan Ibrahim, the poet also witnessed the reign of Mas'ūd III, during which he was imprisoned twice. His second imprisonment was linked to the incarceration of his patron, Abū Nasr-i Pārsī. However, he regained his freedom through the pardon of Mas'ūd III. After Mas'ūd III's death, Shīrzād ascended the throne. However, his brother Arslān Shāh refused to accept his rule and emerged victorious in the ensuing struggle for power. Although Arslān Shāh did not eliminate his brother Behrām Shāh, the latter sought the support of the Seljuk Sultan Sanjar and overthrew Arslān Shāh to claim the throne. Even after Behrām Shāh's ascension, Arslān Shāh did not abandon his desire to reclaim the throne. With the support of his governor in India, Muhammad-i Abū Halīm, he recaptured Ghazni. Defeated by Arslān Shāh, Behrām Shāh once again sought Sultan Sanjar's support. With Sanjar's backing, Behrām Shāh ultimately defeated Arslān Shāh, captured, and executed him. Though Arslān Shāh ruled between 509-511 AH (1116-1117 AD) for approximately two years, his reign was marked by power struggles.

Although Arslān Shāh's reign was short-lived, significant developments took place at the court during this period. Mas'ūd-i Sa'd-i Salmān, a witness to this era, composed a qasida to congratulate Arslān Shāh on his accession to the throne after his victory over Behrām Shāh. In this qasida, the poet provides information about the exact date of his ascension. He also states that the rightful ruler has assumed leadership of the state. The poet describes those who engaged in a struggle for the throne against Arslān Shāh as enemies and asserts that they have lost hope of reclaiming power. This qasida is significant as it demonstrates the role poets played in the court. Another important qasida written by the poet during this period was composed on the occasion of the Abbasid caliph's congratulatory message to the newly enthroned Arslān Shāh. In this qasida, the poet describes how the Abbasid caliph sent a banner, a decree of investiture, and various valuable gifts to Arslān Shāh through an envoy. The banner and the decree from the Abbasid caliph symbolized the recognition of Arslān Shāh's legitimate rule in the eyes of the Abbasids. Given that the presentation of a banner and an investiture decree historically signified the political legitimacy of one state recognizing another, the Abbasid caliph's actions hold great historical importance. Moreover, the poet emphasizes the historical message delivered by the Abbasid caliph's envoy, who declared, "May the just king live forever in the state!" This statement is significant as it reflects the Abbasid caliph's approval of Arslān Shāh's rule over the Ghaznavid State. The qasidas Mas'ūd-i Sa'd-i Salmān composed regarding the developments at the court are also of great importance. One such qasida was written upon the death of Vizier Abū Nasr-i Pārsī, who had been imprisoned during the reign of Mas'ūd III. This poem is particularly notable as it illustrates how certain statesmen, who had lost influence during the previous reign, regained their status with the beginning of a new era under Arslān Shāh. Additionally, in a qasida written to celebrate the birth of Arslān Shāh's son, Khusraw Malik, the poet presents the child as a future ruler of the state. This portrayal reflects the belief in the continuity of Arslān Shāh's dynasty and the expectation that his reign would endure.

This article examines the personality and political activities of the Ghaznavid Sultan Arslān Shāh through the poetry of Mas'ūd-i Sa'd-i Salmān. Arslān Shāh ascended the throne during a turbulent period marked by strong Seljuk influence. The qasidas composed after his accession are significant texts that reflect the process of legitimizing his rule. In this context, the poetry of Mas'ūd-i Sa'd-i Salmān should be regarded not only as literary works but also as primary historical sources on Ghaznavid history. Furthermore, the poet's qasidas provide valuable insights into Arslān Shāh's character, contributing to a better understanding of his historical persona. This study will analyze the relevant poems from Mas'ūd-i Sa'd-i Salmān's *Dīvān* to explore Arslān Shāh's personal qualities and political actions from a poet's perspective, while also demonstrating how the political and historical developments of the period were interpreted in a literary text.